

Aquesta guerra és una guerra de religions

Aquesta guerra és una guerra de religions.

Els homes han somiat sovint de suprimir el problema religiós. Fou el somni de Lucreci. “¡Si n’ha pogut aconsellar, de crims, la religió!” Els enciclopedistes van creure haver-ho aconseguit. La seva influència, en efecte, es féu sentir en tots els països, en tots els continents.

I, tanmateix, potser no hi ha avui dia al món cap ésser humà que no pateixi en la seva vida íntima, quotidiana, per les repercussions d’un drama religiós únic que té per teatre el planeta sencer.

El que fa que l’home no pugui evitar el problema religiós és que l’oposició de bé i mal és per a ell una càrrega intolerable. La moral és una mena de cosa que no el deixa respirar.

Una tradició albigena conta que el diable seduï les criatures dient-los: “Amb Déu no sou lliures perquè només podeu fer que el bé. Seguiu-me, i tindreu el poder de fer, al vostre grat, el bé i el mal.” L’experiència confirma aquesta tradició, car la innocència es perd cada dia per l’atractiu del coneixement i de l’experiència, molt més que no pel del plaer.

L’home l’ha seguit, el diable. Ha rebut el que el diable li prometia. Però, un cop posat en possessió del parell bé i mal, s’hi troba tan a gust com l’infant que ha agafat amb la mà un carbó roent. Voldria llençar el carbó. I veu que és difícil.

Hi ha tres mètodes per a aconseguir-ho.

El primer és irreligiós. Consisteix a negar la realitat de l’oposició de bé i mal. El nostre segle l’ha assajat. Unes horribles paraules de Blake han tingut entre els nostres contemporanis un gran ressò: “Val més escanyar un infant al bressol que no pas tenir al cor un desig insatisfet.”

Només que no és pas el desig el que orienta l’esforç, és l’objectiu. L’essència pròpia de l’home és l’esforç orientat; els pensaments de l’ànima, els moviments del cos, només en són formes. Quan l’orientació desapareix, l’home es torna boig en el sentit literal, mèdic, del mot. És perquè aquest mètode, basat en el principi que tot s’hi val, fa tornar boig. Tot i que no imposa cap obligació, precipita l’home en un tedi semblant al dels desgraciats condemnats a presó cel·lular, el més gran dolor dels quals és no tenir res a fer.

Europa ha caigut en aquest tedi des de l’altra guerra. És per això que no ha fet quasi cap esforç per salvar-se dels camps de concentració.

En la prosperitat, amb recursos sobreabundants, aquest tedi l’intentem enganyar jugant. No pas a jocs d’infants, que creuen en els seus jocs. Jocs d’homes madurs en captivitat.

Però en la desgràcia les forces no són prou per a les necessitats. El problema de saber com dirigir les pròpies forces ja no es posa. L’home només pot dirigir la seva esperança. L’esperança dels desgraciats no és pas matèria de joc. El buit esdevé llavors insuportable. El sistema que diu que tot s’hi val és refusat amb horror.

És el que s’ha produït a Europa. Les nacions han tingut aquest moviment d’horror l’una rere l’altra, a mesura que la desgràcia les agafava.

El segon mètode és la idolatria. És un mètode religiós, si prenem el mot religió en el sentit dels sociòlegs francesos², és a dir, l’adoració de la realitat social sota noms de divinitat diversos³. És el que Plató comparava al culte d’un gran animal⁴.

Aquest mètode consisteix a delimitar una regió social a l'interior de la qual el parell de contraris bé i mal no tingui dret a entrar-hi. En tant que part d'aquesta regió, l'home ja no hi és sotmès, a aquest parell.

L'ús d'aquest mètode és freqüent. Un científic, un artista, sovint creuen estar, en tant que tals, alliberats de tota obligació, havent fet de la ciència, de l'art, un espai clos on la virtut i el vici no hi penetren⁵. Igualment, també, de vegades un soldat, un capellà; és així com s'expliquen els saqueigs de ciutats i la Inquisició. De manera general, aquest art de la compartimentació ha fet cometre en el curs dels segles moltes monstrositats per homes que no ho semblaven pas, monstres.

Però el mètode és defectuós quan és parcial. Un científic no està pas alliberat del parell bé i mal en tant que pare, espòs, ciutadà. Perquè l'alliberament sigui total, la zona de què és exclosa l'oposició de bé i mal ha de ser tal que l'home hi pugui penetrar sencer.

Una nació el pot fer, aquest paper. A l'Antiguitat, foren els casos de Roma i d'Israel⁶. Des que un romà, als seus ulls, havia deixat d'existir en tota altra qualitat que no en la de romà, es trobava alliberat del bé i del mal. Només el regia la llei purament animal de l'expansió. Només havia de pensar a dominar les nacions com a amo absolut, respectant poc o molt les que obeïen, esclafant les que hi oposaven el coratge⁷. Fora del punt de vista de l'eficàcia, tant se valia per quins mitjans.

Una Església també el pot fer, aquest paper⁸. L'aparició de la Inquisició a l'Edat Mitjana mostra que sens dubte un corrent de totalitarisme⁹ s'hi havia esmunyit, en la cristiandat. Felicitment, no se'n va pas apoderar; però potser féu avortar aquella civilització cristiana que l'Edat Mitjana havia estat a punt de produir¹⁰.

Als nostres dies, només les nacions fan aquesta funció, no pas directament, ans per mitjà d'un partit d'Estat i de les organitzacions que l'envolten. En els països de partit únic, el membre del partit, que una vegada per totes ha abdicat de tota altra qualitat que no aquesta, ja no està sotmès a pecat. Pot ser pocatraça, a la manera de la minyona que trenca un plat. Però, faci el que faci, no en pot fer cap, de mal, perquè és exclusivament membre d'un cos, el Partit, la Nació, que no pot fer cap mal.

Només perd aquesta protecció, aquesta armadura¹¹, si de sobte esdevé un ésser de carn i ossos, o un ésser amb ànima, en resum, una cosa altra que no un tros d'aquell cos. Però el privilegi d'estar alliberat del bé i del mal és tan preciós que molts homes i dones, havent triat per a sempre, resten inflexibles davant l'amor, l'amistat, el patiment físic, la mort.

Prou saben el que els costa, i no ens hem d'estranyar que, com a contrapartida, es complaguin a torturar els febles. Tenen necessitat de provar-se-la experimentalment a si mateixos, la realitat de la llicència absoluta de què han pagat tan car el privilegi.

Igual que la indiferència pel bé i pel mal, una tal idolatria porta a una mena de follia. Però són dues follies ben diferents. Alemanya havia contret la primera a un grau més elevat que cap altre país d'Europa. La seva reacció ha estat proporcionalment violenta. Però en fer-se'n enrere desesperadament vers la segona, ha conservat molts trets de la primera. La seva combinació ha produït el que anys després és l'horror i el pànic del món.

Tanmateix, no hem pas d'ignorar que Alemanya és, per a tots nosaltres, gent del segle XX, un mirall. El que hi percebem de tan horrorós són els nostres propis trets, només que engrandits. Aquest pensament, però, no ha de restar res a l'energia de la lluita, al contrari.

La idolatria és degradant. Felicitment, és precària, a més a més. Car l'idol és perible. Roma acabà, al seu torn, per ser saquejada i reduïda a servitud. El folklore n'és ple, d'històries de gegants a qui ningú pot fer mal perquè han amagat l'ànima en un ou que és en un peix que és en un llac molt lluny i guardat per dracs. Però un dia un jove descobreix

el secret, agafa l'ou i mata el gegant. És que el gegant havia comès la imprudència d'amagar l'ànima en un lloc d'aquesta terra, en el món. Un jove S.S. comet la mateixa imprudència. Per a estar segur, cal amagar l'ànima en una altra banda.

L'art d'aconseguir-ho constitueix el tercer mètode, que és la mística. La mística és el pas més enllà de l'espai on s'oposen bé i mal i, això, per la unió de l'ànima amb el bé absolut. El bé absolut és una cosa altra que el bé contrari i correlatiu del mal, tot i que en sigui el model i el principi¹².

Una tal unió és una operació real. Així com la jove que, havent tingut marit o amant, ja no és verge, igualment l'ànima, havent passat per una tal unió, ha esdevingut altra per sempre.

És una transformació inversa de la que es produeix quan les criatures segueixen el diable. Per consegüent, és una operació difícil i fins impossible, contrària a la llei de la degradació de l'energia, encara més que la transformació de la calor en moviment. Però l'impossible és possible a Déu. En cert sentit, fins i tot, només l'impossible és possible a Déu. El possible, l'ha abandonat als mecanismes de la matèria i a l'autonomia de les criatures.

Els procediments i els efectes d'aquesta transformació han estat estudiats experimentalment de la manera més minuciosa, a l'Antiguitat, pels egipcis, els grecs, els hindús, els xinesos i probablement molts altres, i, a l'Edat Mitjana, per diverses sectes budistes, els musulmans i els cristians. D'uns segles ençà, a tots els països, aquestes coses s'han poc o molt oblidat.

La naturalesa d'una tal transformació impedeix que puguem esperar de veure-la acomplerta per tot un poble. Però la vida sencera de tot un poble es pot amarar d'una religió que estigui tota ella orientada a la mística¹³. Només aquesta orientació distingeix la religió de la idolatria.

L'escola sociològica francesa gairebé té raó en la seva explicació social de la religió. Li falta un infinitament petit perquè en tingui. Només que, aquest infinitament petit, és el gra de mostassa, la perla en el camp, el llevat a la pasta, la sal en l'aliment¹⁴. Aquest infinitament petit és Déu, és a dir, un infinitament més que tot¹⁵.

En la vida d'un poble, així com en la vida de l'ànima, es tracta només de posar-hi aquest infinitament petit al centre. Tot el que no hi tingui contacte directe n'ha de ser com impregnat per mitjà de la bellesa. És el que estigué a punt d'acomplir-se a l'Edat Mitjana romànica, aquell període prodigiós en què, quotidianament, els ulls i les orelles dels homes n'eren curulls, de bellesa perfectament simple i pura.

La diferència és infinitament petita entre un règim de treball que obre als homes la bellesa del món i un altre que els la tanca. Però aquest infinitament petit és real. Allà on és absent, res d'imaginari el pot reemplaçar.

Fins a un període recent, arreu i sempre, si se'ns permet d'emprar aquests mots per resumir, el règim de treball fou corporatiu¹⁶. Unes institucions com ara l'esclavatge, la servitud i el proletariat s'afegiren a l'organització corporativa com el càncer a un òrgan. D'uns segles ençà, el càncer ha reemplaçat l'òrgan.

Quan el feixisme posa al davant de tot el règim corporatiu, és amb la mateixa sinceritat amb què parla de pau. D'altra banda, res del que avui en diem corporatiu té res en comú amb les antigues corporacions¹⁷. També l'antifeixisme la pot algun dia adoptar, aquesta fórmula, i rere tal cortina caure en un capitalisme d'Estat de forma totalitària. Cap verdader règim de corporacions hi creixerà, en cap medi que no estigui espiritualment preparat.

La desgràcia havia caigut sobre Alemanya sota la forma de crisi econòmica, i l'ha empesa violentament enfora del buit de la indiferència cap a un furor d'idolatria. La desgràcia ha caigut sobre França sota la forma de conquesta. La idolatria nacional, però, no li és possible, a un poble subjugat.

Dels tres mètodes per a desfer-se de l'oposició de bé i mal, cap és accessible als esclaus ni als pobles asservits. D'altra banda, cada dia els dolors i les humiliacions fan entrar dins seu el mal del defora, que desvetlla el mal interior sota la forma de por o d'odi. No poden oblidar el mal ni desfer-se'n, i viuen així en la millor imitació terrena de l'infern.

Però els tres mètodes no els són pas igual d'inaccessibles. Dos els són impossibles. El sobrenatural els és només difícil. Només s'hi pot accedir per la pobresa espiritual. La virtut de pobresa espiritual és tan indispensable als rics per a apartar d'ells la solladura de la riquesa com als miserables per a impedir-los de descompondre's en la misèria. És igual de difícil als uns i als altres. L'Europa asservida i oprimida, al moment de l'alliberament, només entrarà en dies millors si, en l'interval, la virtut de pobresa espiritual hi ha arrelat¹⁸.

En matèria de civilització, les masses només són creadores si unes elits autèntiques els infonen una inspiració. Avui, cal que una elit il·lumini en les masses miserables la virtut de pobresa espiritual. Per a això, cal primerament que els membres d'aquesta elit siguin pobres, no sols espiritualment, sinó de fet. Cal que pateixin cada dia, a l'ànima i a la carn, els dolors i les humiliacions de la misèria¹⁹.

No és pas un nou orde franciscà, el que cal²⁰. Una roba de burell, un convent, són una separació. Cal que estiguin dins la massa sense que res s'hi interposi. I, encara més difícil que suportar la misèria, no s'han de permetre cap compensació; en les seves relacions amb la massa que els envolta hi han de posar sincerament la mateixa humilitat que el naturalitzat amb els ciutadans del país que l'ha rebut²¹.

Si haguéssim comprès que aquesta guerra és un drama religiós, hauríem pogut preveure molts anys abans quines nacions en serien els actors, quines les víctimes passives. Les nacions que no vivien de cap religió només podien ser-ne víctimes passives. És el cas de gairebé tota Europa. Però Alemanya viu d'una idolatria. Rússia viu d'una altra idolatria; també pot ser, però, que sota aquesta idolatria encara s'estremeixin restes del passat de què ha renegat. I, per bé que Anglaterra estigui minada per les malalties del segle, hi ha una tal continuïtat en la història d'aquest país, una tal puixança de vida en la seva tradició, que algunes arrels encara hi pouden saba d'un passat amarat de claror mística.

Hi ha hagut un moment en què Anglaterra s'ha trobat davant d'Alemanya com un infant amb les mans buides davant d'un brètol brandant un revòlver a cada mà. L'infant, en aquesta situació, no pot fer gran cosa. Però, si mira fredament el brètol als ulls, és segur que aquest dubtarà uns segons.

És el que s'ha produït. Alemanya, per a amagar-se a si mateixa la vacil·lació, per donar-se una coartada, s'ha llançat sobre Rússia i hi ha fet miques el millor de les seves forces. Els dolls de sang vessats pels soldats russos gairebé han fet oblidar allò precedent. Tanmateix, aquell moment de silenci i d'immobilitat d'Anglaterra mereix molt més encara un record imperible. Aquesta aturada de les tropes alemanyes a la Mânega és la part pròpia del sobrenatural, en aquesta guerra. Part com sempre negativa, imperceptible, infinitament petita, i decisiva. Les ones de la mar arriben lluny, però quelcom les atura. L'Antiguitat ho sabia, que és Déu el que que posa el límit²².

Hi hagué un temps en què tots els murs, a França, eren coberts de cartells dient: "Vencerem perquè som els més forts." Foren les paraules més nècies de la guerra. El

moment decisiu fou, justament, quan la nostra força era quasi nul·la. La força enemiga s'aturà perquè la força, en no ser divina, és subjecta a límit.

La guerra s'ha estès a altres continents. La idolatria que anima el Japó és potser encara més violenta que la de cap altre poble. Als Estats Units, la creença democràtica encara és viva, mentre que a França, per exemple, fins i tot abans de la guerra, fins i tot abans de Munich, era gairebé morta. Però la nostra època és un període d'idolatria i de fe, no pas de simple creença. Per a Amèrica, la guerra encara és recent, i amortida per la distància. Però, sota el seu xoc, per poc que duri, és quasi segur que s'hi produiran profundes transformacions.

Europa resta al centre del drama. Del foc llançat sobre la terra per Crist, que potser era el mateix que el de Prometeu, n'havien quedat, a Anglaterra, uns quants carbons encesos. N'hi ha hagut prou per a impedir el pitjor. Però nosaltres només n'hem tret un respir. Continuem estant perduts si, d'aquests carbons i de les guspises que salten al continent, no en surt cap flama capaç d'il·luminar Europa.

Si som alliberats només pels diners i les fàbriques d'Amèrica, caurem d'una manera o altra en una servitud equivalent a la que patim. Cal no oblidar que Europa no ha estat pas subjugada per hordes vingudes d'un altre continent o del planeta Mart i que n'hi hauria prou d'expulsar-les. Europa pateix una malaltia interna. Té necessitat de guariment.

Només podrà viure si se n'allibera almenys en gran mesura ella mateixa. Afortunadament, no té el recurs de cap idolatria a oposar a la dels vencedors, perquè les nacions sotmeses no ho poden pas esdevenir, ídols. Els països subjugats, al vencedor, només li poden oposar una religió.

Si una fe sorgís en aquest continent miserable, la victòria fóra ràpida, segura i sòlida. Això és evident fins i tot en el pla estratègic. Les nostres comunicacions es fan per mar i les hem de defensar dels submarins. Les comunicacions enemigues es fan entre poblacions oprimides, i es tornarien impossibles si l'incendi d'una vera fe es propagués per tot el territori.

Però ni la descripció dels avions de bombardeig més recents, ni les estadístiques de producció, ni la promesa de vestits o aliments poden preparar el sorgiment d'una verdadera fe. Per als desgraciats, només n'hi ha un, de camí a la fe, és la virtut de pobresa espiritual. Però hi ha aquí una veritat amagada. Car la pobresa espiritual s'assembla aparentment a l'acceptació de la servitud. Hi és fins idèntica, tret d'un infinitament petit. Sempre el mateix infinitament petit, que és infinitament més que tot.

La desgràcia no és pas per si mateixa una escola de pobresa espiritual. És només l'ocasió gairebé única de fer-ne l'aprenentatge²³. Encara que sigui molt menys fugissera que la felicitat, tanmateix passa, i cal afanyar-se.

¿L'aprofitarem, l'ocasió present? Aquest problema és potser més important que els plans estratègics, més important econòmicament que les estadístiques i els quadres de repartiment. Hitler ens ha ensenyat, si som capaços d'aprendre, que la política verament realista té en compte, abans que res, els pensaments²⁴.

En ell és per al mal; la seva matèria és la massa, la pasta. En nosaltres és per al bé, la nostra matèria és el llevat. En conseqüència, els procediments han de ser diferents²⁵.

;;

Notes:

de l'edició:

El manuscrit de l'autora no té títol.

El text fou publicat, pòstumament, sota el títol "Retour aux guerres de religions", a *La Table ronde*, n 55, el juliol del 1952.

El títol actual --la primera frase del text-- és responsabilitat de l'edició.

Podria ser que a Simone li hagués arribat el que J. Maritain, per ràdio, des de Nova York, digué d'aquesta guerra: "Ni una simple guerra nacional, ni una simple guerra policíaca, ni una guerra santa, ni una guerra ideològica, sinó una guerra de civilització", o que hagués llegit el llibre *La Guerre, cette révolution*, del pare J.-V. Ducatillon, proper a Maritain a Nova York, on es fa servir també l'expressió de "guerra de civilització", i que això l'hagués motivada a aprofundir-hi.

1.- Lucreci, *De rerum natura*.

2.- D. E. Durkheim, a *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, diu: "la societat és als seus membres el que un Déu és als seus fidels". I ella observa: "El misteri crea una aparença de parentiu entre social i sobrenatural, i excusa fins a cert punt Durkheim".

3.- Simone, en altres escrits, diu: "Només hi ha el cristianisme i la idolatria. I, sota diversos aspectes, el social és l'únic ídol. [...] El social i el jo són els dos ídols" / "El gros animal és l'únic objecte d'idolatria, l'únic ersatz de Déu, l'única imitació d'un objecte que és infinitament lluny de mi i que és jo."

4.- En altres escrits, diu: "El Diable és el col·lectiu. (És la divinitat de Durkheim.) És el que indica clarament l'Apocalipsi amb aquesta bèstia que és tan visiblement el Gros Animal de Plató." / "Així, el IXe llibre de la *República* sembla descriure els fets contemporanis."

5.- En altres escrits, diu: "El caràcter essencial de la primera meitat del segle XX és l'afebliment i gairebé esvaïment de la noció de valor. [...] Aquest fenomen s'ha manifestat en molts dominis estranys a la literatura, i fins en tots. La substitució de la qualitat per la quantitat en la producció industrial, el descrèdit en què ha caigut el treball qualificat en els medis obrers, la substitució de la cultura pels diplomes com a finalitat entre el jovent estudiós en són expressions. Fins la ciència ja no té criteri de valor des que ha abandonat la ciència clàssica. Però els escriptors eren per excel·lència els guardians del tresor que s'ha perdut, i n'hi ha que han aprofitat la pèrdua per a la vanitat."

6.- En altres escrits, diu: "Israel és una temptativa de vida social sobrenatural. Podem suposar que se'n sortí com el millor d'aquesta mena. Ja en tenim prou. Inútil de tornar-hi. El resultat mostra de quina revelació divina el gros animal és susceptible. La Bíblia és la revelació traduïda a social. [...] Roma és el gros animal ateu, materialista, només adorant-se a si mateix. Israel és el gros animal religiós. Ni l'un ni l'altre són amables. El gros animal és sempre repugnant."

7.- En altres escrits, Simone cita un vers de Virgili: "Tu, romà, ocupa't de dominar sobiranament els pobles" (*Eneida*), i comenta: si l'"esperit d'una civilització [...] s'expressa en els quadres que en donen els seus poetes", aquest vers "permetria, ell tot sol, de concebre l'esperit de la civilització romana tan bé com una vasta documentació."

8.- En altres escrits, diu: "L'amor incondicional a l'Església és idolatria." / "Només tenim dret a estimar incondicionalment allò que és incondicionat. [...] Hi ha una cosa incondicionada, a l'Església, però és només la presència de Crist a l'Eucaristia." / "L'Església com a societat emetent opinions és un fenomen d'aquest món, condicionat." / "Hi ha sants que aprovaren les Croades, la Inquisició. [...] He d'admetre que, en aquest punt, els engegava una cosa molt potent. Aquesta cosa és l'Església en tant que cosa social."

Si aquesta cosa social els féu mal, ¿quin mal no em faria a mi, que sóc particularment vulnerable a les influències socials?"

9.- En altres escrits, diu: "Al segle XIII, sobretot, l'Església establí un començament de totalitarisme. Per això, no és lliure de responsabilitat, en els esdeveniments actuals. Els partits totalitaris s'han format per l'efecte d'un mecanisme anàleg a l'ús de la fórmula *anathema sit*."

10.- En altres escrits, Simone reconeix que una civilització com la del segle XII al comtat de Tolosa deixà poques traces. Tanmateix, si interroguem els vestigis que en resten vius, malgrat el seu quasi esborrament per les armes, descobrirem una civilització autèntica, la "civilització romànica", veritable "civilització cristiana", oposada a l'espiritualitat totalitària de l'Edat Mitjana gòtica. Una mena d'experimentació mental permet d'avançar que "una civilització cristiana [...] només hauria estat possible si la concepció romana de l'asserviment dels esperits per l'Església hagués estat eliminada" / Es demana què hauria passat si la civilització d'Oc hagués sobreviscut; amb el temps, si no l'haguessin matat, potser hagués "atès un grau de llibertat espiritual i de fecunditat tan elevat com el de la Grècia antiga".

11.- En altres escrits, diu: "L'amor pur de Déu [...] deixa la sensibilitat exposada als cops. La idolatria és una armadura; impedeix que el dolor entri a l'ànima".

12.- En altres escrits, diu: "El bé i el mal és el centre del problema, i la veritat essencial és que la seva relació no és recíproca. El mal és el contrari del bé, però el bé no és el contrari de res".

13.- En altres escrits, diu: "La funció pròpia de la religió [...] consisteix a amarar de claror tota la vida profana, pública i privada, sense mai dominar-la gens".

14.- Al·lusió a les paràboles que parlen del regne de Déu.

15.- La part del sobrenatural, aquí baix, en la seva intervenció silenciosa, és infinitament petita però decisiva. Això és una estructura important del pensament de l'autora, al llarg de la darrera etapa. El criteri permetent de distingir el bé del mal és difícil de trobar, és un infinitament petit, i tanmateix cal trobar-lo, car aquest infinitament petit és el que hi ha de més real. Quan li cal una imatge per a expressar aquest equilibri que només pot existir per l'eficàcia d'un punt ínfim, fa servir la palanca: "Podem dir que Déu actua aquí baix només d'aquesta manera, per mitjà d'infiniment petits que, tot i oposar-se a infinitament grans, són eficaços per la llei de la palanca".

16.- En altres escrits, diu: "Encara a començament de segle, poques coses a Europa estaven més a prop de l'Edat Mitjana que el sindicalisme francès, únic reflex entre nosaltres de l'esperit dels gremis. Les febles restes d'aquest sindicalisme es troben entre les guspis on és més urgent que bufem".

17.- En altres escrits, diu: "El govern de Vichy ha creat a França, per als obrers, unes organitzacions professionals úniques i obligatòries. És una llàstima que els hagi donat, seguint la moda, el nom de corporació, que designa en realitat una cosa tan diferent i tan bella".

18.- En altres escrits, diu: "Avui, la major part dels francesos pateixen cada dia dolors, neguits i angúnies reservades, en temps normal, als miserables. En cert sentit, el país ha estat precipitat tot ell en la pobresa. Així, ha entrat en contacte amb unes quantes veritats precioses, però que poden no penetrar a la consciència per manca de formulació".

19.- L'octubre del 1941, havent constatat que el ministeri d'Instrucció pública no respon a la seva demanda, escriu a Xavier Vallat, comissari de les qüestions jueves: "Sigui el que sigui, crec que us he de retre compte del que faig." Li fa avinent que actualment fa de veremaire, i precisa: "En el meu cas particular, he d'expressar-vos el reconeixement

sincer al govern per haver-me fet fora de la categoria social dels intel·lectuals i haver-me donat la terra, i amb ella tota la natura [...]. Vós i els altres dirigents [...] m'heu donat el que vosaltres no teniu. M'heu fet també el do infinitament preciós de la pobresa, que vosaltres tampoc teniu”.

20.- En altres escrits, diu: “Sembla poc probable que una verdadera guarició es pugui acomplir sense actes de follia del gènere de les noces de sant Francesc amb la Pobresa. Avui, ben entès, no es tractaria pas de la creació d'un Orde. [...]. Avui la dificultat és molt més gran. [...] N'estem lluny, de banyar-nos en un corrent d'espiritualitat com el del segle XII. La nostra situació és molt més comparable a la de l'Imperi romà al moment del naixement de Crist. [...] Tanmateix, és en una tal atmosfera que cal, no tan sols que la Pobresa hi trobi esposos, sinó que un corrent hi arrossegui cap a ella molts de cors”.

21.- En altres escrits, diu: “Un orde religiós sense hàbit ni insígnia, format d'homes i dones (compromesos pel vot implícit, més que no explícit, de pobresa, de castedat i d'obediència dins el límit compatible amb les ordres rebudes per mitjà de la consciència) a qui es donaria la més alta cultura estètica, filosòfica, teològica, i que baixarien (a la caverna) per tot d'anys, abstenint-se de cap pràctica religiosa per poc que les circumstàncies ho demanessin, com criminals a la presó, com treballadors a la fàbrica, com pagesos al camp, i així successivament” / “Un pensament només ateny la plenitud de l'existència encarnada en un medi humà, i per medi entenc una cosa oberta al món exterior, banyant-se en la societat envoltant, en contacte amb tota aquesta societat, no pas simplement un grup format per deixebles entorn d'un mestre. Sense poder respirar l'atmosfera d'un tal medi, l'esperit superior es fa una filosofia; però això és un recurs de segon ordre, el pensament hi ateny un grau de realitat més petit”.

22.- En altres escrits, diu: “Tota força visible i palpable està subjecta a un límit invisible que no travessarà mai. A la mar, una ona puja i puja; però un punt, on només hi ha buit, l'atura i la fa baixar. De la mateixa manera, l'onada alemanya s'ha aturat, sense que ningú sàpiga per què, a la vora de la Mànega” / “Els pitagòrics deien que l'univers és constituït a partir de l'indeterminat i del principi que determina, que limita, que atura. És sempre ell qui domina.” / “Les coses són naturals, temporals, però els límits de les coses vénen de Déu.” / “És el que diuen els pitagòrics. Hi ha l'il·limitat i el que limita, i el que limita és Déu. Per consegüent, els límits són eternals.” / “Digué a la mar: ‘No iràs més lluny’”.

23.- En altres escrits, diu: “L'extrema grandesa del cristianisme ve del fet que no cerca cap remei sobrenatural al sofriment, ans un ús sobrenatural del sofriment”.

24.- En altres escrits, diu: “L'observació genial de Hitler sobre la propaganda, a saber, que la força brutal no pot superar les idees si va sola, però que ho aconsegueix fàcilment si l'acompanyen unes quantes idees, per de molt baixa qualitat que siguin”.

25.- En altres escrits, diu: “No els podem pas copiar. aquests procediments de Hitler. Primerament, perquè lluitem amb un altre esperit i altres propòsits. Després, perquè, quan es tracta de colpir la imaginació, tota còpia falla. Només colpeix el que és nou.” / “Però, si no podem ni hem de fer servir còpies dels seus procediments, n'hem de tenir d'equivalents. És una necessitat potser vital”.